

Отримано: 20.11.2019 р.

Прорецензовано: 27.11.2019 р.

Прийнято до друку: 04.12.2019 р.

e-mail: mytskyk2002@ukr.net

DOI: 10.25264/2409-6806-2019-29-113-122

о. Мищук Ю. Листи М. П. Ковальського до О. М. Апанович. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. Острог, 2019. Вип. 29. С. 113–122.

УДК 930.1:82-6

о. Юрій Мищук

ЛИСТИ М.П. КОВАЛЬСЬКОГО ДО О.М. АПАНОВИЧ

Стаття присвячена аналізу наукових контактів двох відомих українських учених – Миколи Ковальського та Олени Апанович. Встановлено обставини їх знайомства та деталі подальшої співпраці. Вперше введено до наукового обігу епістолярний спадок істориків, що дасть можливість глибше осягнути шляхи розвитку національної Кліо у минулому столітті. Дотепер епістолярний фонд Олени Апанович зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, а Миколи Ковальського – в Домашньому архіві родини Ковальських, що в Острозі. Через призму їх діяльності з'ясоване ширше коло зв'язків українських учених, особливості організації наукових заходів та функціонування періодичних органів. На прикладі громадської та наукової діяльності учених простежується такий важливий аспект, як стосунки істориків із владою. Листування дає змогу розширити уявлення про повсякдення істориків, взаємодопомогу у вирішенні наукових і практичних питань, творчі плани та їх реалізацію, взаємну оцінку творчих здобутків, складних життєвих обставин. Окреме тематичне місце у листуванні посідає проблема відродження Острозької академії у 1990-х роках та популяризація її історичного минулого XVI–XVII ст.

Ключові слова: листи, Микола Ковальський, Олена Апанович, творчі взаємини, наукові контакти.

Dr. Yurii Mytskyk

MYKOLA KOVALSKYI'S LETTERS TO OLENA APANOVYCH

The paper contains the analysis of academic ties between two famous Ukrainian researchers Mykola Petrovych Kovalskyi and Olena Mykhailivna Apanovych. For both of them, 2019 is a special year: it is the 100th anniversary of Olena Apanovych and the 90th anniversary of Mykola Kovalskyi. Each of them made a significant contribution to the development of Ukrainian historical science. The author of the paper overviews the circumstances in which they met and the details of their further cooperation.

From the point of view of the activity of both historians, the author explores the peculiarities of historiography of that day Ukraine, characterizes the wider circle of their contacts, specific traits of organization of research events and functioning of the periodicals. The analysis of their public and academic activity allows to observe the researchers' relation to the authority, which is another essential aspect of their work. Their correspondence makes it possible to broaden one's vision of Ukrainian scholars' everyday life, their mutual help in resolving research and practical issues, academic plans and implementation thereof, mutual assessment of the works, and hardships, especially the ones which Mykola Kovalskyi was facing in his life. It is also worth mentioning the importance of the information about the creative laboratories of the researchers, specifically Kovalskyi's evaluation of his own works. A specific attention in the correspondence between Kovalskyi and Apanovych is paid to the revival of Ostroh Academy in 1990s and propagation of its historical past of 16th – 17th centuries.

Attached to the text of the present paper is a collection of letters of the researchers which was recently discovered. It is the first time the collection is introduced to the general academic public, which allows to obtain a deeper understanding of the ways the national historical science was developing in the previous century. Until now the epistolary fund of Olena Apanovych was stored in the Institute of Manuscript of Vernadskyi National Library of Ukraine, and the one of Mykola Kovalskyi was being stored in Kovalskyi family archive which is situated in Ostroh.

Key words: letters, Mykola Kovalskyi, Olena Apanovych, academic ties, research contacts.

У нинішньому році були відзначені ювілеї двох видатних українських істориків – дев'яностоліття Миколи Павловича Ковальського (1929–2006) та століття Олени Михайлівни Апанович (1919–2000). Обидва заочно добре знали один одного, а їхнє знайомство, вірогідно, відбулося наприкінці 60-х рр. ХХ ст. В усякому разі у травні 1972 р. на науковій конференції «Яворницькі читання» вони спілкувалися між собою як однодумці. У тому ж році Олена Михайлівна, як і ряд інших українських науковців, була звільнена з роботи, на її праці не можна було навіть поспішити... Це було наслідком чергового наступу Москви на Україну й українців, а його головними виконавцями в Україні виступили тодішній перший секретар ЦК КПУ В. Щербицький та секретар з ідеології ЦК КПУ В. Маланчук.

Однак, уже в другій половині 1970-х рр. між обома вченими зав'язалося листування. Цього року Інститут рукописів Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського (далі – ІР НБУВ) видав опис фонду О.М. Апанович, у котрому нараховується чимало листів від сотень адресатів. Серед них бачимо й листи М.П. Ковальського до неї [7, с. 148], їх нараховується 17. Крім того, є й чернетка листа О. Апанович до М. Ковальського 1996 р. [7, с. 129]. Ми одразу ж звернули на них увагу і тепер пропонуємо публікацію в першу чергу у фаховому виданні Острозької академії, до відродження і становлення якої уродженець Острога Микола Павлович як професор і її проректор з наукової роботи доклав чимало зусиль.

Ясна річ, ми спробували віднайти й листи Олени Михайлівни в архіві М.П. Ковальського з допомогою колишнього аспіранта Миколи Павловича, нині – кандидата історичних наук Миколи Близняка, котрому висловлюємо глибоку подяку. На жаль, у цьому архіві в теці «О.М. Апанович» їх виявилось обмаль – всього один лист, причому той самий, чернетка якого знаходиться в ІР НБУВ. Тут є одна загадкова деталь. Оригінал листа датований 17 квітня 1996 р., а чернетка – 4 січня 1996 р. Мабуть, в чернетці була допущена описка. Можливо це сталося тому, що саме 4 січня до Миколи Павловича в Острог була відправлена рекомендована бандероль від Олени Михайлівни. На збереженому від неї конверті рукою поштаря написано «24.I.[19]96». А взагалі чернетка й оригінал майже не відрізняються один від одного, хіба що деякими словами. Текст оригіналу наводимо в додатках.

У теці з архіву М.П. Ковальського знаходиться й вирізка з газети «Літературна Україна» за 4 квітня 1991 р. (стаття «Нові члени Спілки письменників»), де вміщені стисла біографічна довідка про О. Апанович та її фото. Ці матеріали були підкреслені Миколою Павловичем червоним олівцем. Є й книга Олени Михайлівни «Исторические места событий Освободительной войны украинского народа 1648–1654 гг.» [1] з дарчим написом «Дорогому Николаю Павловичу Ковальскому на память о давней и перспективной творческой дружбе. Автор Апанович. Днепрпетровск, 12.X.1980».

Таким чином, це листування дає досить ґрунтовне уявлення про зв'язки між обома вченими. З епістолярій можна скласти уявлення про теплі взаємовідносини між науковцями, взаємодопомогу у вирішенні наукових і практичних питань, творчі плани й їх реалізацію, взаємну оцінку творчих здобутків. Дає певне розуміння їх складних життєвих обставин (хвороби, побутові труднощі), роль у становленні Острозької академії та ін. Не переказуючи змісту листів, відсилаємо читачів до їхніх текстів, які наводяться нижче. Нерозбірливі слова показані знаком: (...)*

Список використаних джерел та літератури:

1. Апанович Е.М. Исторические места событий освободительной войны украинского народа, 1648–1654 гг. Киев: Изд-во АН УССР, 1954. 103 с.
2. Апанович О. Федір Павлович Шевченко. Історик, архівіст, історіограф, джерелознавець, археограф, організатор науки, Людина. Спогади та історіографічний аналіз. Київ, 2000. 200 с.
3. Атаманенко А. Листування Миколи Ковальського як джерело до вивчення історії Українського Історичного Товариства. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Історичні науки*. Острог, 2004. Вип. 4: Збірник на пошану професора Миколи Павловича Ковальського. С. 40–46.
4. Винар Л. Наше листування (з приводу 70-ліття основника УІТ в Острозі). *Осягнення історії. Збірник наук. праць на пошану професора Миколи Павловича Ковальського з нагоди 70-річчя* / редкол.: В. Смолій, С. Плохій, В. Степанков та ін. Острог; Нью-Йорк, 1999. С. 553–554.
5. Епістолярні джерела до утворення осередку УІТ в Острозі / упоряд. А. Атаманенко, В. Атаманенко. *Осягнення історії. Збірник наук. праць на пошану професора Миколи Павловича Ковальського з нагоди 70-річчя* / редкол.: В. Смолій, С. Плохій, В. Степанков та ін. Острог; Нью-Йорк, 1999. С. 554–577.
6. Степанович Є.П. Матеріальні пам'ятки ремесла та промислів як історичне джерело (гутництво XII–XVII ст.). *Український історичний журнал*. 1978. № 3. С. 93–99.
7. Степченко О.П., Бодак О.П., Щерба Л.С. Архів українського історика Олени Апанович в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського: біографічне дослідження. Науковий каталог. Київ: НБУВ, 2019. 268 с.

References

1. Apanovich E.M. Istoricheskie mesta sobytij osvoboditel'noj vojny ukrainskogo naroda, 1648–1654 gg. Kiev: Izd-vo AN USSR, 1954. 103 s.
2. Apanovych O. Fedir Pavlovych Shevchenko. Istoryk, arkhivist, istoriohraf, dzhereloznavets, arkheohraf, orhanizator nauky, Liudyna. Spohady ta istoriohrafichnyi analiz. Kyiv, 2000. 200 s.
3. Atamanenko A. Lystuvannia Mykoly Kovalskoho yak dzherelo do vyvchennia istorii Ukrainskoho Istorychnoho Tovarystva. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Istorychni nauky*. Ostroh, 2004. Vyp. 4: Zbirnyk na poshanu profesora Mykoly Pavlovycha Kovalskoho. S. 40–46.
4. Wymar L. Nashe lystuvannia (z pryvodu 70-littia osnovnyka UIT v Ostrozi). *Osiahnennia istorii. Zbirnyk nauk. prats na poshanu profesora Mykoly Pavlovycha Kovalskoho z nahody 70-richchia / redkol.: V. Smolii, S. Plokhii, V. Stepankov ta in.* Ostroh, Niu-York, 1999. S. 553–554.
5. Epistoliarni dzherela do utvorennia osередku UIT v Ostrozi / uporiad. A. Atamanenko, V. Atamanenko. *Osiahnennia istorii. Zbirnyk nauk. prats na poshanu profesora Mykoly Pavlovycha Kovalskoho z nahody 70-richchia / redkol.: V. Smolii, S. Plokhii, V. Stepankov ta in.* Ostroh, Niu-York, 1999. S. 554–577.
6. Stepanovych Ye.P. Materialni pamiatky remesla ta promysliv yak istorychne dzherelo (hutnytstvo XII–XVII st.). *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. 1978. № 3. S. 93–99.
7. Stepchenko O.P., Bodak O.P., Shcherba L.S. Arkhiv ukrainskoho istoryka Oleny Apanovych v Instytuti rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V.I. Vernadskoho: biohrafichne doslidzhennia. Naukovyi katalog. Kyiv: NBUV, 2019. 268 s.

* * *

№ 1

1977, серпня 15.

«Днепропетровск, 15.VIII.77.

Глубокоуважаемая добрейшая Елена Михайловна!

Прошу простить великодушно, что поздно пишу. Но вот только вчера (?) смог самостоятельно сесть за машинку (пишущую) и отпечатать рецензию на статью Стефанович. 2 экземпляра рецензии посылаю одновременно в «УГЖ». Я хорошо понимаю, что рецензия получилась очень поверхностной, и меня она совсем не удовлетворяет. Я написал все объективно и по-моему, справедливо. На мой взгляд, тема интересная, но автору еще надо вдумчиво к ней отнестись, много нерешенных методических вопросов, поэтому статья получилась рыхлая и производит неопределенное впечатление. Поэтому мне было очень затруднительно писать этот отзыв, хотя хотелось быть очень доброжелательным. Напишите, пожалуйста, какое впечатление от моего текста. Обязательно прошу написать, буду переживать.

Посылаю Вам 2 польские и 1 укр[аинскую] книги, любезно одолженные мне. Спасибо!

Будьте любезны пришлите мою тетрадку с выписками из ЦНБ.

Здоровье постепенно мое улучшается. Рана рубцется. Спасибо, что проводили меня на поезд. Очень было приятно, когда Вы зашли в вагон, чтобы попрощаться с нами.

Благодарю Вас за все хорошее.

Ваш Н. Ковальский.

Привет от моих родных, Мар[ии] Ивановны и Ирочки.

P. S. Сегодня приехала моя старшая доченька Танечка из Сев. Осетии. Н.К[овальский]».

(НБУВ. ІР. Ф. 374. № 1750. Автограф)

№ 2

1977, вересня 9.

«Днепропетровск, 9.IX.77.

Глубокоуважаемая Елена Михайловна!

С удовольствием посылаю Вам вышедшую в августе мою книгу – одну часть обширной работы по источниковедению истории Украины XVI – 1 пол. XVII в., а также составленное мной методическое руководство для студентов.

Спасибо за обстоятельное письмо. Рад, что моя рецензия, написанная мною не в очень благоприятных условиях, удовлетворила и Вас, и автора статьи.

Мое здоровье – «среднее», т.к. место, где произведена была операция, очень дает себя чувствовать, мешают, ноет и т.д. Но что поделаешь. Девочки мои здоровы, пошли в школу – в 9 и 8 классы (Таня и Ирочка, которую Вы видели в Киеве). Марья Ивановна, мать моей жены, постоянно в бытовых заботах.

Елена Михайловна! Прошу Вас, узнайте в ЦНБ каким образом я смог бы заказать микрофильмы из отдела рукописей для себя 2 рукописей:

I, 171 хронограф

II, 13402 выписи Кулиша.

Как это делается? Напишите мне об этом и пришлите, пожалуйста, мою тетрадь.

С приветом и наилучшими пожеланиями

Н. Ков[альский]».

(НБУВ. IP. Ф. 374. № 1751. Автограф)

№ 3

1977, грудня 23.

«Дніпропетровськ, 23.XII.77.

Вельмишановна і дорога Олена Михайлівна!

Вся наша сім'я і я щиро вітаємо Вас з Новим 1978 роком і пересилаю свої самі кращі побажання: міцного здоров'я, щастя, творчих успіхів. Як наша підопічна: чи взяли її статтю в «УІЖ»?

З теплим привітом, особливо від Марії Іванівни, Вам з дніпропетровським привітом.

М. Ковальський».

(НБУВ. IP. Ф. 374. № 1752. Автограф. Листа написано на новорічній листівці. Адреса отримувача: «252057, Киев, Ежена Потье, 11/55, Апанович Елене Михайловне». Адреса відправника: «Дніпропетровськ-50, а/скр[инька] 230. М. Ковальський»)

№ 4

1978 (?), квітень (?).

«Вельмишановна Олена Михайлівна!

Щиро поздоровляємо Вас з Першотравневим святом. Бажаємо Вам міцного здоров'я, успіхів у праці та щастя.

З повагою. Сім'я Ковальських.

Писала Тетяна.

В моїй сім'ї змін немає. Радий, що вийшла стаття Степанович».

(НБУВ. IP. Ф. 374. № 1753. Листа написано рукою Тетяни Ковальської на поштової картці. М. Ковальський лише приписав останній рядок. Адреса отримувача: «м. Київ, вул. Ежена Потье, 11/кв.55, доценту Апанович О.М.». Адреса відправника: «м. Дн-вськ-50, аб[онементный] ящ[ик] 230. Ковальські»)

№ 5

1978, серпня 3.

«Днепрпетровск, 3.VIII.78.

Глубокоуважаемая Елена Михайловна!

Очень нужна Ваша помощь и новое проявление любезности.

В Киеве есть магазин стандартов № 5 (ул. Ровенская 8, Киев-40). Так вот в этом магазине есть также брошюры и стандарты по библиографии, которые очень мне нужны, очень прошу найти время и посетить этот гамазей и прислать мне следующие брошюры:

ГОСТ 7.1-76 Библиографическое описание произведений печати,

ГОСТ 7.12-77 Сокращение русских слов и словосочетаний в библиографическом описании произведений печати,

ГОСТ 7.4-77 Выходные сведения в издательской продукции,

РСТ УРСР 1743-76 Скорочення українських слів і словосполучень в бібліографічному описі творів друку,

ГОСТ 7.0-77 Библиография, термины и определения,

ГОСТ 7.9-77 Рефераты и аннотации.

Вероятно и Вам будет полезно приобрести эти справочники. Они не дорогие, где-то по 20 копеек.

Не считите за мою беспардонность, но не имею возможности побеспокоить кого-другого. Ваша любезность ко мне в прошлом позволяет надеяться на помощь.

Скоро выйдет часть 3 моей книжки по источниковедению XVI – 1-й п. XVII (польские публикации) – сразу вышлю Вам.

Мария Ивановна и Ирочка шлют Вам большой привет.

С наилучшими пожеланиями Н. Ковальский».

(НБУВ. ІР. Ф. 374. № 1754. Автограф)

№ 6

1978, вересня 5. Дніпропетровськ.

«Днепропетровск, 5.IX.1978.

Дорогая и многоуважаемая Елена Михайловна!

Выражаю Вам свою глубокую признательность и благодарность за Ваше (...)*, обстоятельное письмо и присылку столь нужных мне брошюр для учебной и научной работы. Еще больше тронут тем, что эти поиски Вам пришлось делать за счет Вашего свободного времени и отдыха после болезни. Если бы я знал, что Вы болели, я бы не посмел обратиться к Вам с этой просьбой. Исключительно также благодарен за «Книгу в России...», сборник содержательный. Ваша статья меня очень заинтересовала, я ее прочитал несколько раз и считаю ее чрезвычайно ценной и нужной, содержащую большой (...) * интерес и сразу же включаю в сноску в мою очередную книгу («Источники по социально-экон[омической] истории Украины XVI–XVII вв. в архивных собраниях СССР», которую теперь пишу. Еще раз большое спасибо за сборник и брошюры о стандартах.

Ю.А. Мыцьку я передал Ваше мнение о его книжечке. Он 16.IX. отбывает в Москву, откуда едет на 10 месяцев в Польшу в научную командировку.

Рукописи, которых Вы спрашиваете, представляют собой сокращенную редакцию летописи Г. Грабянко (довольно ранние списки начала XVIII в.), это отдельные рукописи, а не сборники, в очень плохой сохранности (ветхие), доведены до 1655 г. Можно бы было сделать ссылки и на другие списки Грабянки, но не было места (?). Сравнение текстов публикации А. Гваньини и перевода на укр[аинский] язык надо будет еще сделать.

Желаю Вам счастья и здоровья.

М. Ив. и дети передают Вам большие приветы.

Ваш Н. Ковальский».

(НБУВ. ІР. Ф. 374. № 1755. Автограф)

№ 7

1979 рік

«Днепропетровск, май 1979.

Глубокоуважаемая и дорогая Елена Михайловна!

В эти майские праздничные дни шлю Вам свои искренние поздравления и наилучшие пожелания: крепкого здоровья, счастья в личной жизни и творчестве, новых достижений в исследованиях нашей истории и источниковедения. Только что вернулся из Львова, где был в командировке (в ЦГИА). В связи с моим 50-летием вышла статья в нашей газете (ее я посылаю Вам на память, хотя много преувеличений).

Искренне Ваш Н. Ковальский».

(НБУВ. ІР. Ф. 374. № 1756. Автограф. Листа написано на поштовій листівці)

№ 8

1980, серпня 19.

«Днепропетровск, 19.VIII.1980.

Глубокоуважаемая и дорогая Елена Михайловна!

Так сложились у меня напряженные ситуации и всякие стрессы, что не писал Вам долго. Если в прошлом году поступила моя старшенькая – Таня, то в этом году – меньшая Ирочка. Уже 2 года летом у меня не было отпуска. Но теперь, благо, все осталось позади. Таня уже окончила 1-й курс и перешла на 2-й – английской филологии. Учится на «4» и «5».

А Ира в этом году окончила среднюю школу, у нее только три четверки, поступала в наш университет на истфак, уже сдала все 4 конкурсных экзамена и «набрала» 24 балла и «пройдет». И так, уже у нас дома две студентки.

У меня же год был очень напряженным: опубликовал еще 2 части своей работы по источниковедению. Вот и посылаю Вам обе эти книжки – для коллекции. Теперь их у Вас – пять моих книжечек. Эти две последние книжки посвящены исключительно архивным собраниям (отечественным). Впереди еще следовало бы напечатать еще несколько книжек об архивных коллекциях и в СССР и за рубежом. Кстати, «кодекс Кулиша» из ЦНБ АН УССР, который меня всегда интересовал и который в 1977 Вы мне помогли изучить (треть регестов), я попытался хоть немного описать (часть 4 «Источниковедения...»), с. 84-94 – 11 страниц). Таким образом, и Вы внесли свой вклад в содержание этой книжки. Напишите, Елена Михайловна, пожалуйста, Ваше мнение об этих моих новых книжках.

Я уже передавал через Ирину Кику, что я согласен выступить у Вас в качестве рецензента или в любом другом виде – нужен только проект, я его оформлю. Жду Ваших конкретных предложений.

Есть к Вам просьба: пришлите мне список Ваших трудов (всех), в которых есть упоминания или материалы по истории Освободительной войны 1648–1654 гг. Это очень важно! Публикую с Назаренко библиографический указатель для студентов. Не посчитайте за труд и пришлите мне эти сведения с указанием точных выходных данных и перечня страниц, где опубликованы эти статьи.

Привет Вам от нас: Марии Ивановны, Тани, Иры.

Ваш Н. Ковальский».

(НБУВ. ІР. Ф. 374. № 1757. Автограф)

№ 9

1981, жовтня 15.

«Днепропетровск, 15.X.1981.

Дорогая Елена Михайловна!

Посылаю фото, сделанные 16.IX.81 во Львове на территории бывшего Онуфриевского монастыря. Думаю, что «Федоровские чтения» 1981 нам запомнятся надолго. Если на фото «с дамами», кроме Вас, фамилии мне известны (Жуковской Л.П. и Моисеевой Г.Н.), то 2-х других не знаю; а на фото где Вы с двумя мужчинами, я знаю лишь крайнего – искусствоведа Володю Овсейчука, а центральный субъект мне неизвестен.

Желаю всех и всяческих благ.

Ваш Н. Ковальский».

(НБУВ. ІР. Ф. 374. № 1758. Автограф)

№ 10

1985, квітня 8.

«Днепропетровск, 8.IV.85.

Дорогая и многоуважаемая Елена Михайловна!

Рад поделиться с Вами своей большой радостью: 15.III.85 Президиум ВАК присудил мне ученую степень доктора исторических наук.

С большой симпатией Н. Ков[альский].

320050 Днепропетровск-50, аб[онементный] ящ[ик] 230».

(НБУВ. ІР. Ф. 374. № 1759. Автограф. Листа написано на поштової картці)

№ 11

1994, травня 29.

«Дніпропетровськ, 29 травня 1994.

Вельмишановна Олена Михайлівна!

Разом з моїм аспірантом Олександром Андрійовичем Удодом надсилаємо Вам, колишній аспірантці Костя Григоровича Гуслистого, автореферат кандидатської дисертації про нього. Дуже сподіваємось на Ваш відгук на цю працю, чого заслуговує і дисертація, і сам автор-освітянин, людина дуже шановна, працьовита, копітка і інтелігентна; завдяки пошуковій роботі йому вдалось віднайти цінні неопубліковані документи Костя Григоровича і рукописи.

Сподіваємось на Вашу підтримку. Чекаємо Вашого фото і знімку разом з О.С. Компан до ювілейного збірника на Вашу пошану, які, мабуть, передасте через А. Журбу.

Щиро Ваш».

(НБУВ. ІР. Ф. 374. № 1760. Машинопис. Листа написано на іменному бланку М. Ковальського як завідувача кафедрою історіографії і джерелознавства Дніпропетровського держуніверситету)

№ 12

1994, вересня 18. Острог.

«ОСТРОГ, 18.IX.1994.

Дорога, вельмишановна наша голубонько Олена Михайлівна,

Пишу це вперше Вам з Острога, куди переїхав на постійне проживання і на роботу в ОСТРОЗЬКОМУ КОЛЕГІУМІ.

Не випадково надсилаю Вам цю невеличку вісточку про себе із славного міста Острога. Часто думками звертаюсь до Вас. Починаємо тут в Острозі формувати наукову бібліотеку нашого Колегіуму. Буде колись можливість, заїхав би до Вас, щоб Ви не витрачались на бандерольні витрати, і з Вашої ласки взяв би в дар від Вас для Колегіуму Ваші з Вашими автографами і дедикацією праці. Це була би велика честь. Я, як проректор відаю і бібліотекою, і передаю до неї багато власних книг і журналів, які привезу з Дніпропетровська.

Ректор Колегіуму Ігор Демидович Пасічник, доктор психології, і безперечно, і насамперед пересилаємо Вам велику подяку за публікацію в «Урядовому кур'єрі» про Острозьку Академію. Якщо Ваша ласка, запросимо Вас, коли будете мати можливість, виступити в Остроз[і] перед слухачами підготовчого відділення про запорозьке козацтво, про Ваш шлях в науку та багато іншого. Про це будемо ще домовлятись, якщо буде можливість і здоров'я. Як би це було чудово Ваше прибуття до Острога хоч на пару днів... А стаття Ваша мені дуже сподобалась, як то важливо, що саме Ви написали першу статтю про нашу Академію в минулому і перекинули «місток» до сучасності.

Мої найкращі Вам побажання. Я дуже дорожу нашими багаторічними стосунками і Вашою доброзичливістю.

М. Ковальський».

(НБУВ. ІР. Ф. 374. № 1761. Машинопис. Листа написано на іменному бланку М. Ковальського як завідувача кафедрою історіографії і джерелознавства Дніпропетровського держуніверситету. Додруковано на машинці: «а тепер, з 1 липня 1994 р. – проректор з навчальної і наукової роботи Острозького Колегіуму Національного університету «Києво-Могилянська Академія». м. Острог, Рівненської області, вул. Кардашевича, 10, теле[фон]: 3-02-19»)

№ 13

1996, січня 9. Острог.

«Острог. 9 січня 1996.

Дорога і вельмишановна наша Олена Михайлівна,

Хочу подякувати Вам за надісланий 2-х томник на Вашу честь і привітати, що він вийшов.

Це – взагалі unicum – унікально, коли за життя або при житті виходить аж 2 окремі видання на пошану історика. Таке було тільки 2 рази – в честь Грушевського і Багалія. Збірник дуже цікавий і багатогранний, а авторський склад репрезентативний. Будемо його використовувати в дидактичній і науковій роботі, рекомендувати студентам.

Радий, що збірник «удодівський» «Під знаком Клію» (яка чудова назва!) Вам сподобався. Починаємо тут в Острозі формувати наукову бібліотеку нашого Колегіуму. Мої студенти, яким читав курс «Актуальні проблеми історії України» ознайомились з ним, конспектували статті, особливо про Вас, Олена Михайлівна.

А студент 1-го курсу Круковець Андрій побажав писати про Вас наукову працю, дав я йому Вашу адресу. Зараз після повернення з канікул (10.I.96 вони у нас закінчуються) розповів мені, що зробив за цей час. Я ділюсь з ним літературою – Вашими працями. Як це добре, що молодь цікавиться нашою історіографією і персонологією. Ось чому мені і було варто повернутись до Острога, де з радістю працюю з молоддю.

Щастя, здоров'я, успіхів і довголіття, дорога Олена Михайлівна. Ваш М. Ковальський».

(НБУВ. ІР. Ф. 374. № 1762. Автограф)

№ 14

1996, червня 9. Острог.

«9 червня 1996.

Дорога й вельмишановна Олена Михайлівна,

Ще 22 квітня одержав Вашу цінну бандероль не лише за змістом – ксерокопією з особистими Вашими додатками Вашої невідомої мені і взагалі тут бібліографії та сама бандероль дуже дорога при пересилці.

Сердечна Вам дяка. Але вже 26 квітня я поїхав до Рівного на консультацію, але вже з обласної лікарні у кардіологію. Встановили, що у мене миготлива аритмія серця, тахікардія, на серці рубці від того інфаркту, який переніс десь протягом останніх 10 років «на ногах».

Лікували мене протягом 32 днів, і лише наприкінці травня повернувся до Острога. Між іншим, у нас нова звістка: завдяки наполяганням Колегіуму, місцевих властей указом президента України ми стали днями Острозькою Академією. У жовтні у нас в Острозі відбудеться міжнародна наукова конференція з нагоди 420-річчя Острозької Академії: запрошуємо Вас до Острога, просимо до 1 липня прислати тему і малі 2-5 сторінок тези на цю конференцію. Чекаємо на Вас.

З найкращими побажаннями М. Ковальський.**(НБУВ. ІР. Ф. 374. № 1763. Машинопис)**

№ 15

1996, червень (?). Острог.

«Вельмишановна Олена Михайлівна!

Запрошуючи Вас на Міжнародну наукову конференцію, одночасно з тим прохаємо Вас підтримати нас в цьому ювілейному 1996 році – в річницю 420-річчя Острозької Академії і опублікувати в одній з газет Києва статтю про Острозьку Академію.

Такий матеріал Ви вже раніше друкували, за що Вам дуже вдячні і сподіваємось, що і на цей раз Ви, авторитетна дослідниця і свідомо українська діячка, скажете своє вагоме слово щодо священної справи відновлення в Острозі славетної слов'яно-греко-латинської Академії.

З глибокою повагою і вдячністю за одержані від Вас 2 томи збірника на Вашу пошану.

М. Ковальський.

(НБУВ. ІР. Ф. 374. № 1764. Машинопис. Листа написано на іменному бланку М. Ковальського як завідувача кафедрою історіографії і джерелознавства Дніпропетровського держуніверситету. Дописано нову домашню адресу М. Ковальського: 265620, Острог, Кардашевича, 10, [телефон]: 3-02-19»)

№ 16

1996, червень (?). Острог. Регест листу.

Тут міститься стандартний машинописний текст запрошення Острозької Академії на міжнародну наукову конференцію, присвячену 420-літтю Острозької Академії.

(НБУВ. ІР. Ф. 374. № 1765. Машинопис)

№ 17

1997, січня 8. Острог.

«Острог, 8 січня 1997.

Вельмишановна й дорога Олена Михайлівна,

Прийміть наші найкращі святкові вітання – новорічні і християнські; кінець року завжди трохи сумбурний. Не зміг зразу виконати свого зобов'язання. А все ж це роблю. Отже, посилаю Вам три сторінки ксерокопії автореферату Ф.П. ШЕВЧЕНКА. Цей а/реферат у 1984 р. перед моїм докторським захистом у Москві. Список вчених, кого Ф.П. ШЕВЧЕНКО «висвячував» у доктори історичних наук – унікальний й неповторний. Я з ним ніколи не зрівняюсь і по кількості, і по якості...

Сподіваюсь, що Ви таки попросили родичів Світлої Пам'яті проф. М. МАРЧЕНКА випозичити мені його фото, ми тут зробимо репродукцію і повернемо. Мав би їх адресу – сам би написав листа. Це – свята справа.

Дуже сподіваюсь на Вашу підтримку, щоб я без неї робив би. Мати галерею портретів істориків (а фото О.С. КОМΠΑНА Ви ж мені обіцяли) саме в Острозькій Академії, чого ніде немає в світ, ні у жод-

ному університеті України – шедевр і унікальне історіографічне явище. Для його реалізації і варто прикласти зусилля, бо хто то за нас зробить, чи не правда. Отже, дуже й дуже сподіваюсь на Вашу і Марченків підтримку і допомогу.

Дуже просив мене д-р ЛЮБОМИР ВІНАР із США (маю з ним постійний зв'язок як Голова Острозького осередку Українського Історичного Товариства і член редколегії «Українського історика») подати в «Український історик» некролог про Федора Павловича. Може б Ви це зробили, а я відішлю в США Винару.

Мені Ф[едір] П[авлович] сказав відверто хто його цькував і перешкоджав захисту його праці в якості докторської дисертації – професори ГОЛОБУЦЬКИЙ і ВВЕДЕНСЬКИЙ. Напевно, в архіві Інституту, де Ви тепер поновлені до праці є протокол тих мерзенних і брутальних, взагалі скандальних «дискусій» і «обговорень» його монографії...

Чекаю відповіді. Докладаю свою «візитку»...

Щиро Ваш М. Ковальський.

(НБУВ. ІР. Ф. 374. № 1766. Машинопис. Листа написано на іменному бланку М. Ковальського як завідувача кафедрою історіографії і джерелознавства Дніпропетровського держуніверситету. Вказівку на цю посаду закреслено)

Додатки:

№ 1

1996, квітня 17. Київ.

«Київ 17 квітня 1996.

Дорогий і вельмишановний Миколо Павлович!

Мені написав листа студент 1-го курсу історичного факультету Вашого Острозького вищого колегіуму Берковський Владислав Георгієвич про те, що він «під керівництвом шановного Миколи Павловича Ковальського зацікавився» моєю діяльністю на терені України, особливо розробкою по вивченню історії запорозьких козаків і що він хотів дослідити мій «життєвий і науковий шлях».

Ви пишете в своєму листі до мене, що Ваш студент, теж 1-го курсу Круковець Андрій побажав писати про мене наукову працю. Правда, листа я ще не одержала. Дізнавшись як Ви мене популяризуєте серед своїх студентів, я була зворушена і вдячна, вважаючи, що це є популяризацією козацької тематики, яка є сенсом мого життя.

Щоб допомоги хлопцям, які взялися за таку справу, я висилаю Вам «Бібліографію» моїх праць, яку видали в 1994 році до мого 75-ліття ЦНБ та Інститут археографії. У мене залишився тільки один примірник, тому я спеціально перезняла на ксерокс і дописала нові дані, зокрема про роботи, які вийшли за останні півтора року.

Вдячна за запрошення на конференцію, хотіла б прийняти в ній участь. Навіть приблизно визначила для себе тему: «М. Грушевський про козацтво на Волині». Але мені над нею ще треба попрацювати, у мене вона не готова і тому я не могла зробити тези на призначений термін. І, взагалі, ще місяця два буду дуже зайнята, поки не закінчу «Енциклопедію козацьку для юнацтва (книга статей про історичне буття українського козацтва)». Переключатися на щось інше як ніяк не можу. Так що тези привезу з собою.

Щодо статті до 420-річчя Острозької академії, то Ви справедливо зауважили, що я публікувала таку статтю (в «Урядовому кур'єрі»). Мені незручно її повторювати в київській пресі. А подавати [матеріал] в якомусь іншому аспекті, заглиблюватися чи поширювати я не можу, [я не маю можливості] я не спеціаліст [цієї] теми. Опублікована моя стаття писалася для «Енциклопедії», в даному разі вона має довідково-інформаційний характер.

Ще раз дякую за те, що Ви підносите і поширюєте козацьку тематику серед студентства. І дійсно – це чудово, що Ви працюєте з молоддю. Вернадський писав своєму другові в Прагу, професору Карлового університету, який запросив його прочитати курс, що він щасливий, одержуючи можливість спілкуватися з молодими людьми, без них у нього не було б можливості повного самовиявлення. А самовиявлення кожної людини є не випадковий не байдужий факт у «всесвіті». Ну як? Правда сильно сказано? Моє шанування Вам, Микола Павлович.

Ол. Апанович».

(НБУВ. ІР. Ф. 374. № 1026. Автограф)

Коментар:**№ 1**

«**Стефанович**». Явна описка. Йдеться про Євгенію Петрівну Степанович (1946–2005), в той час н. с. Інституту історії НАН України і досліджувала історію освітніх установ України у XIX ст. Згадана рецензія Миколи Павловича не була опублікована, вона була зачитана на захисті кандидатської дисертації Є. Степанович.

«**Рана рубцується**». Очевидно йдеться про наслідки операції апендициту, яку Миколі Павловичу зробили в Києві.

«**Мар[ии] Ивановны и Ирочки**». М.И. Жижко (1920–2002) – теща Миколи Павловича, а Ірина – його молодша дочка (1963 р. народження).

«**Танечка**». Тетяна Ковальська (1962–2003) – старша донька Миколи Павловича.

№ 4

«**Радий, що вийшла стаття Степанович**». Мова йде про публікацію статті Є.П. Степанович, див.: [6].

№ 8

«**в прошлом году поступила моя старшенькая** – Таня, то в этом году – меньшая Ирочка». Тетяна Ковальська навчалася на англійському відділенні Дніпропетровського держуніверситету (1978–1983), а Ірина Ковальська – на історичному факультеті ДДУ (1979–1984).

«**Ирину Кіку**». Ірина Олексіївна Ворончук (Кіку) – в той час аспірантка Миколи Павловича, нині доктор історичних наук, доцент, завідувач відділу історичних пам'яток Науково-дослідного інституту українознавства.

№ 11

«**моїм аспірантом Олександром Андрійовичем Удодом**». Олександр Андрійович Удод – нині доктор історичних наук, завідувач відділу історіографії та спеціальних наукових дисциплін Інституту історії України НАН України.

«**А. Журбу**». Алла Журба – в той час співробітник Дніпропетровського історичного музею ім. Д.І. Яворницького.

№ 17

«**Ф.П. ШЕВЧЕНКА**». Федір Павлович Шевченко (1914–1995), доктор історичних наук, професор, видатний український історик. Очевидно М.П. Ковальський згадав про нього в зв'язку з тим, що Олена Михайлівна готувала до друку книгу спогадів до річниці смерті історика. Див.: [2].

«**проф. М. МАРЧЕНКА**». Михайло Іванович Марченко (1902–1983), український історик, доктор історичних наук, професор, дід дисидента Валерія Марченка.

«**О.С. КОМΠΑ**Н». Олена Станіславівна Компан (1916–1986) – український історик, доктор історичних наук.

«**д-р ЛЮБОМИР ВИНАР**». Любомир Роман Винар (1932–2017) – один з провідних українських емігрантських істориків, голова Українського історичного товариства, підтримував з М.П. Ковальським дружнє листування [див. на цю тему публікації листів: 3; 4; 5].

«**ГОЛОБУЦЬКИЙ**». Володимир Олексійович Голобуцький (1903–1993) радянський історик, доктор історичних наук, професор.

«**ВВЕДЕНСЬКИЙ**». Андрій Олександрович Введенський (1891–1965), радянський історик, доктор історичних наук, професор.